

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди

Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

ЧААРТЫНГАН

1897 чылдың чаам. Шүменское суурга шөлүгө эрттер даш, В. И. Ленин Красноярскке пароход-биле Енисейни өрү экилдирип кел чоран. Енисей мыңаарда эрип алып, хайымы-мөөрөң чыккан. Күчүзүг хемини шимчөө дааштыг саарыглары, хаядашты бөрбөңдөдүр чүп чыдар шаккы агымы Илалычниц бодалыгга дыка хойну киригөө. Хой чылдар эртер. Россияның марксистери бистер амдыралды чартыптар бис. Ынчаарда күчүзүг бо хемини шаккы агымы өскө утже ага берип болур. Енисейниң чок-камында чурттап чоруур адым-туреги, кардыг-бүдүлүк ууларын амдырал-чуртталганы көгүсө өскө апар. Хемини чалгылары биле чергелешкен үч-чөвүрү — аас-кекиниң өөрүшүңү ырлары солуптар.

Тывалар мыңаар ырлажып чоран: Туттуварда диттыг Саяга тура дүшпей ажа-ла бээр. Дуадаарда аптаг ССЭР. Тутуң бодап чеделе бээр. 1944 чыл. Тываларың шаандан бээр бодап чоран күзели ботталган. Тыва совет улустарың хой национал намырадыг өг-бүдөңгө оң ден эргелиг келитүвү болуп кирген. Тываның төөгүңгө кайгамчык ууру-дуулаы, он-агай ол болууңуңа сагыш-сеткилдиг хайыккан чоргалыгы Степан Сарыг-оол Мен Совет Эвилелиниң хамаатымы мен деп шүтүүдө мыңаар илереткен: Тываларың достуг үнү — чоргаар ырың Дыдаваннар дыңнааң даш, көрүңүр даш. Эгер-түрөг, базымчадан ачыксыраан. Эктим бедниң, хөрөөм хос-тудун ырлап тур мен! Совет Эвилелиңе каттыккан сөүдүдө Тываның хөг-жүдөсү Улуг-Хемниң шаккыны дег дүргөдөн.

бирээни Ак-Довурак хоорай. Улуг-Хемниң бир адыры — шаккы Хемчиктиң эриңде чаттылган, чалым намыраң хоорай Ак-Довурак — ты-ва ар улустуруң баштайгымы, индустриалдыг хөгжү-дө бирги базымы. Ол хоораймы тыва ажыкчы агы-ның, найырадың дарганы деп чоргаарал-биле адап турар. Чечектелген ол хоорайны кол бүүдүргөң — «Тыва даг-дугу» комбинат. Ында ийи муң ажыг ажыкчылар-ның хой кези тывалар. Комбинатта 40 ажыг национал-дарың оолдар, кыстары эң найырадыг ажыкча, интер-националдың кайгамчык үлөгөр-чакса болу берген. «Тыва даг-дугу» комбинаттың арыгал фабриказының ийи-ги элчээ тоску беш чылда ажыгала кирер. Ынчаарда хой даг-дугу Төрөөн чурт аар.

да тарыга шөлү 61 муң га турганда 1971 чылда 337 муң га чедер өскөн. Каш чылдар мурунда тарааны рес-публикаже кир сөөртүп тур-ган болза, ам үндүр сөөртүп турар апарган. Оң чакса, бо юбилейиң чылда респу-блика күрүне шыгжамырыга 132 муң тонна тарааны ур-ган, азы плагин ийи катаң ажыр күүсеткен, Россия Фе-дерациянының социалистг чарыкыгга тилекчи болуп, шилчир Кызыл тушту чаалан алган. Тываның улустур бүүдүр-гелеринде, көдөө ажык-агымдыда амгы үениң негедөңгө дүүштүр ажылдап шыдаар кадр-лар өзү шыккан. 1945 чылда ажык-агым адырлары-ның тускай эртемчилери салаа баым санап болур тур-ган болза, 1971 чылда 14,3 муң киши чедер өскөн. Оң шил-теде дээди эртемчилер 1946

ТЫВА ЧЕРДЕ

Тываның өндүг металлургия-ның баштайгымы — «Тыва кобальт» комбинат Тады-Уулаңың аялыде тургусту-ган. Ол — эвилел ууру-дуу-дыг уулу бүүдүргө. Хону-Ак-сы суурга келген, амгы үе-ниң болбаазың техникамы-биле чөпсөгөңгө бүүдүргө-ниң хой кези чорустарың, нарын деригиң пектерин ма-галаң көрүп чоран, техни-ка эртемниңиң калдыгы Д. Бууру-оол-биле-даа. Күр-не шаңдалың лауреады, кобальтның баштайгы ажы-кыкчыларың бирээни, даг-мастер, хоочун ажыкчы Дү-кен-Хөө-биле-даа ужуражып чугаалажыр болууңа мыңа-дээр. «Бо бүүгү чедикши-лер бүүгү совет улустарың акы-дуңма дуулаамчымың, дегимчелиңиң ачымы».

чылда 200 турган, 1971 чыл-да 3200 апарган. 40 чылдар мурунда тыва-ларың национал би-жиги чок чоран дээр-дине бүүдүрөри бер-ген. Ам тыва дылда марксиз-менишамың үндөлекчи-лериниң улуг чогаалдарың, де-легейиң сургалыг чогаал-чыларың романыңың, шу-дугаларың помчул, өөренип турар апарган бис. Тыва че-чен чогаал хой национал со-вет, интернационал арасы-нда бодуңуң тогуур туружун элешкен. Бистиң хоочун чо-гаалчыларымыс С. Тона, С. Сарыг-оол, С. Нюрбо бо-ган өскө-даа чогаалчылары-гыс бүүгү чуртта сургажаан. Күрүне шаңдалың лауреа-ды Салчак Токаның «Арат-тың сөзү» элөөн хой дашты-кы дылдарда очулуруң.

Дүүшү араттар — бөгүңү шаңтарлар, мапштар, ак-саяторшиктер, чогаалчылар, металлургия апарган. 1945 чылда турганыга дегээр, Тываның улустур бүүдүргө-лөсү продукциямы 42 катап өскөн. Автомобильнымы 0,9 млн кат шаңтан 212 млн. кат, хомур-даш 6,5 муң тонна-дан 388 муң тонна, тууыг 0,6 млн. кезектен 23,2 млн. кезекке чедер өскөн. Инду-стриалдыг Тываның чамдык чыккентери көргөргө мы-ды.

Композиторлар Алексей Чыргал-оолдуң, Р. Кедей-бидиң. Хүреш-оолдуң таа-лаачы аялалары Саян сы-ны ажыр устуру, улуг Тө-рөөн чурттуң бууруңуңа чыкканың тур. Каран-сы Мунауктуң, Буулар Эңку-Саарың, Контар Тур-гүлектиң кайгамчык өткүт, уяңылыг-ларлар калдыг ки-жиңи өөрүшкүвү хайык-тырып, сонуургалың оттур-баан дээр.

Тываның казар байлаан шикчилен чоран бажы көргө-гөн, хойну көргөн, постүктүг төөлөг ирей орук баштакчымы тыва олга мыңга ден хөрөөп олурган: «Көре бээр сен, оол. Ол үе улаас эвеске. Ак-көк дээрже бедниң үнел улуу, ууңу хоолбай Тываның де-вискээриң шиптар».

Ол бүүгү түдөөн чугаалаарга Ленинни на-ционал политикамың ачы-зында хөгжүп сайыраан Ты-вада чолаачылар, компо-зиторлар, артистер, чуртчулар, эртемчилер даш калдыг та-лаңдыгы, тускай мергежил-диг кижилер чок дээр. Тываның бүүгү девискээриң рухтары, чырыңгылың ал-бан черлериниң четкиң шыва-лы берген. Суур бүүдөсү шолалыг, каубүгү, эмнеге-лиң Улуг-Хемниң уулу чурт-таң тываларың чартыган чаа амдыралыңың чамдык чыккентери бо.

Шынал-ла, дээрже согуна-лып үндөп хоолбайлар улам көвүдөн турар. Индустриал-дыг Тываның им-демдөө ол болгай. Кадыр-намыл даг-ларың үе-дүңгө шыккан чыккан үдүк-байлаан тып ажыктып, бүүгү чонкуң төагай чорууңа барааладышкан. Чурттуң нармамында, амды-мында, демделген четкилөөн чаа хоорайлар бар. Оларым

чүгөүдөлдөг өске бүүгү областлары, крайлары бол-гаш республикалары-биле Тываның экономикамың харылзаазының улам быжыкканың чылдары-дыр. Совет эрге-чагырганың 28 чылы — ол дээрже тыва улустуң амдыралының материалдыг чаагай чорууңуң болгаш культуруг денениңиң үзүк-сок-саал чок беднишкиниң чылдары-дыр. Совет эрге-чагырганың 28 чылы — ол дээрже Тываның бедниг механизастатынган социалистг кө-дээ ажыл-агымның улуг хөгжүлдөсүнүн чылдары-дыр.

«Енисейге амдырал үе-чөвүр-биле эгелээн, а кедизинде барып бистин дүжүүскө кирип чорбаан эрес омакшал-биле ол бүргеттинер. Калбак дегем Енисейниң эриңге туруп алгаш, кээргел билбес Доштуг океанче челиккен оон суун харамдыгын көрүп тура, мону бодап турдум. Енисейге оон эриктөр диккыш. Чавыс чалгылар бот-боттарын ойлат-чып, сынмарлашкан, сүрүшкөк дээрбектерни чуруп, бо күчтөн маадыр эриктериң буза-чаза таарып, бодунуң ханы дүвүн дежилдир өрүмнөп кааптааның кижжи кайгаар. Бо эриктө, Сибирьде хоорайлар-ның эн-не дээрзи болгаш чаражи — Красноярск, а дуу эриктө, менээ Кавказты саргындарып келир, бодамчалыг көк-көк даглар. Маңаа бодап турдум: кандыг кайгамчык, дески чаагай, угааның болгаш эрес-дидим амдырал кедизинде бо эриктериң чырылар иргн».

А. П. ЧЕХОВ.

БЕДИК ШАҢНАЛ

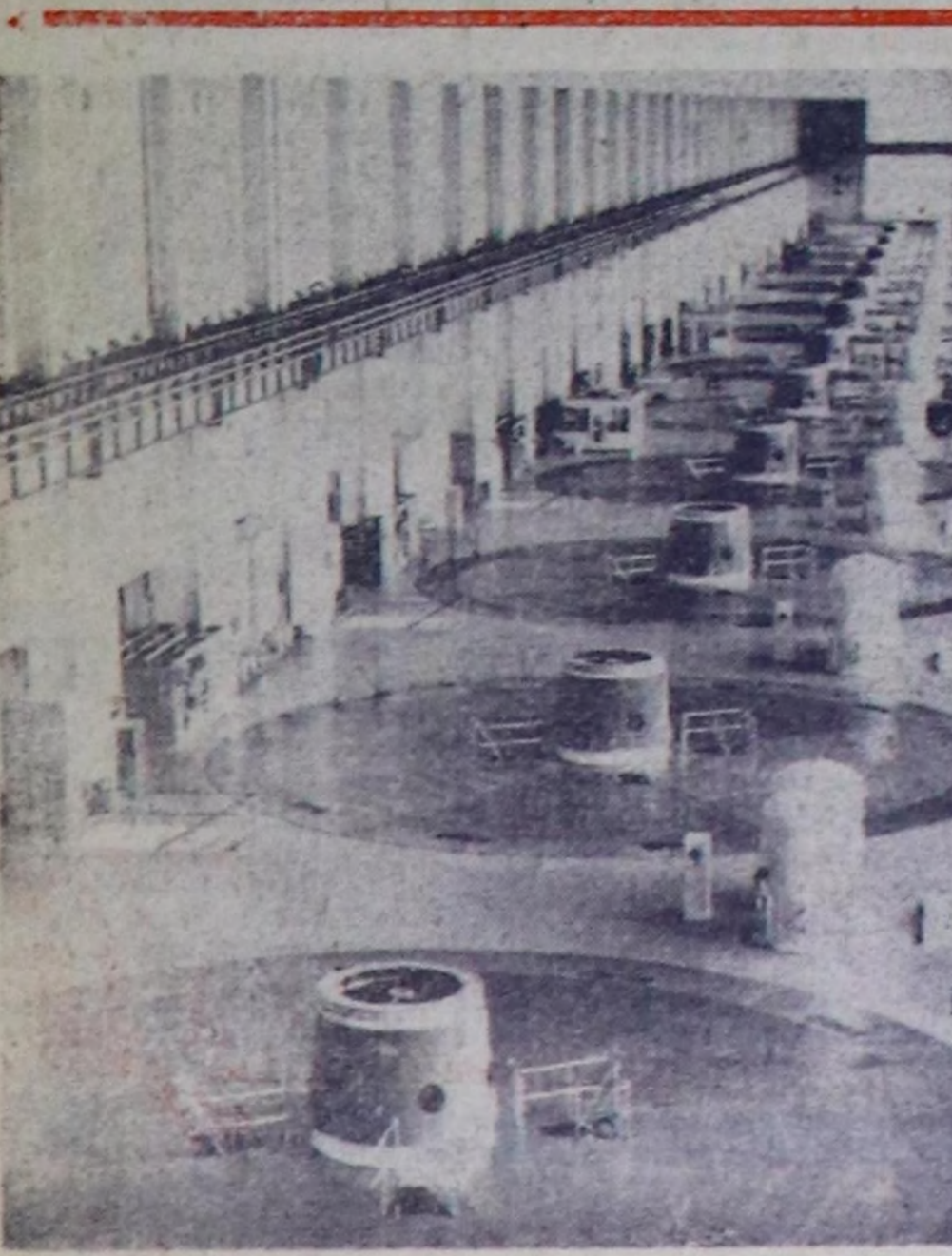
Талды районун «Револь-цияның чалгычы» колхоз-туң ажыл-шаккы ССР Эви-лелиниң тургустуңаанымы 50 чылына төлөтүп усту-ражыр даш социалистг чарыкка идеялыг кириш-кеш, чер болгаш мал ажык-чының продуктуларын күрүнегө садарың плагин дыка ажыр күүсөдү, шивитиң ма-лымы бажың өстүрөн. Олар-ның мадырыг күш-агымны үндөп көргөн, СЭКП ТК-ымы, ССЭР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССЭР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң Юбилей-жя хүдүлгөсү демдөө-биле ажыл-агымны шаңнаан.

недериниң болгаш 1972 чыл-да сорулдар дугайында илеткелди колхоз даргамы Ю. А. Чихачев кылган. Партия болгаш чакантың доктаамал салгы салгыш-кыныңа өөрүп четтириш-кениңиң сөстөрүн механизатор А. Горбатовский, комбай-тор В. Кенден, кол зоотехник А. Галкина чугаалаан. СЭКП-ниң Талды райком-унуң бирги секретары Д. Р.Х. Ооржак бедик шаңнады ал-ганы даш колхозчуларга наг байыр чедирин, моо сонгаар көдөө ажыл-агым бүүдүргө-лөсүгө уулу чедикшилерниг болурун күзөөн. Колхозтуң удурткучу-ларыга болгаш муракчыла-рыга Юбилейжя хүдүлгөсү демдөө СЭКП обкомунуң ийи-ги секретары В. П. Филиппов байырыг байдалга тывыс-кан.

ХУНДУЛЕЛ ДЕПТЕРИНДЕ

ССР Эвилелиниң тургусту-ганымың 50 жыл оюнга алдар кылдыр тургускан Тыва АССР-ниң Хундулел депте-ринге СЭКП Тыва обкомунуң шивитиңиң бэтуар улус ажыл-агымның болгаш кулу-тураның 93 муракчызын кири бижөөн. Олар юбилей-жя алдар болдурган социалистг чарыкка эки көргүзүлгөри чедип ан, хой-шивитиңиң ажа-лыга идеялыг киришкен.

тудуг» эргелеңинде дашчылар бригадалыңың бригадири С. Сандан, «Тыва даг-дугу» тудуг» эргелеңинде тудугчу О. Арапай, Бай-Тайга район-нуң «Муракчы» колхозта хойжу Х. Баадал, Чөөн-Хем-чикте пелсонер М. Севла-баа, Хону-Аксы АТБ-иниң чолаачымы М. Романовский, Эриңа столованыңың попары М. Татур болган өскөлөр-дөө бар. Хундулел дептеринге кирип бижиткендерге шыамагалар-тору С. Красноперов, «Кызыл тыпсыр».

КҮЧҮЛҮГ БАЗЫМНАРНЫҢ 28 ЧЫЛЫ

Ленин орденниң бистин республиканың ажылыч чоннары Тываның ССЭР составына эки тура-биле кирген хүндүлел бээр 28 чыл оюн политиктиң бол-гаш күш-ажыкчы улус көдүрлүүшкүн-биле октя-брьда демделгээ. Тывага Совет эрге-чагырганың 28 чылы — ол дээрже СЭКП-ниң Ленинниң национал политика-зының шыннының болгаш амдыралчызының ба-дыккатынаның болгаш бистин дугайымыста Совет күрүңүнүн соксаал сок сагыш салышкынының чылдары-дыр. Совет эрге-чагырганың 28 чылы — ол дээрже бис-тин хой националдыг Төрөөн чуртувустун бедик

хөгжүдөлдөг өске бүүгү областлары, крайлары бол-гаш республикалары-биле Тываның экономикамың харылзаазының улам быжыкканының чылдары-дыр. Совет эрге-чагырганың 28 чылы — ол дээрже тыва улустуң амдыралының материалдыг чаагай чорууңуң болгаш культуруг денениңиң үзүк-сок-саал чок беднишкиниң чылдары-дыр. Совет эрге-чагырганың 28 чылы — ол дээрже Тываның бедниг механизастатынган социалистг кө-дээ ажыл-агымның улуг хөгжүлдөсүнүн чылдары-дыр.

Енисейниң бедик бажы — Етеш баткан Улуг-Хем бо. Ууңу чуртта улус чоңу — Уулу Совет элөө болган — дийип, өөрүшкү болгаш чор-гаарал-биле ырлажып турар бис. Ленин күдүмчүвү өрү чоктаң, куду бадып ора — Улуг Ленинниң чиге буруңгар, оң холун сууңу алган, чылдар өттүр боданганың көрүп турар тураскаалыңа ыяп-ла ке-рө бээр бис. Ол үеде кижилең бодалыгга мыдыг ирмиң одуртулары ала чыгаар-ла кирип келир. Кезээ шагда Ленин Иргитерден диниң чурттар. Кезээ шагда Ленин Тылетириг бүүгүсү ол. Бүүгү чонкуң мың башымы В. И. Ленинниң тураска-лың Тываның найысаламы-Кызыл хоорайның төп күдүм-чүвүндө тургусканы — могай, шылаг билбес, мага күштүг Улуг-Хемниң уулу чурттаан аны-дуума улустарың эверел-диг башкылыга дээди алаңчылыңың херечиз болуп, ан-дур чаагаймы-биле көстүп турар.

МАГАДАНЧЫГ МААДЫР ЧОРУК

Красноярск ГЭС-тиң баш-тайгы агрегаттары беш чыл мурунда, Октябрь револю-циянының 50 чылының бүү-дүзүндө, ажылгала кирген. Советтер чуртунуң эң чырыт-кылаңач индустриалдыг эпо-пейларының бирээзиниң ту-дуу бо чылын доозулган. Енисейде баштайгы электростан-цияны Күрүне комсомиязы «тергиниң эки» деп демдөк биле ажылгала хүлээп алган. Станцияны техниктиң хар-актеристикалары, эң нарын гидротехниктиг айтырылганы чогадычың өзү-биле шип-тирээни гидростанцияны чурттуң гидротехниказының хөгжүлдөсүндө онзагай чаа чүүл мындыр адап болур. Совет энергетиканың флаг-манының хой-хөй онзагай бү-дүштериниң бирээни алаарга четчир. Гидроагрегатта-аның тус бүүрүзүңүң күчүзү делегейе бир-ле дугарында 500 муң киловатт четкен бол-гаш станцияның нити күчүзү АЛДЫ МИЛЛИОН КИЛОВАТТ. Бедик платинаны тудуу үндү-рериниң этанан чок чаа арга-зы мындыг улуг хемчээлдерге бир-ле дугарында ажылдап кылдынган болгаш амдырал боттанган. А база бир тергини чүүл мындыг. Гидростанция бо чылдың июль болгаш август айларың тус бүүрүндө-ле чуртка эң-не чик өртөнтг ийи чаркы миллиард кило-ватт-шак электрэнергияны ажылдап ундурган. Мыңа хой электрэнергияны мындыг кыска хуусаада ажылдап үндү-рерин делегейе чыгыс-дээ гидростанция мыңага чедир чедип ап көрбөзүн.

Енисейде баштайгы гидро-электростанцияны тудуу улуг чедикшиңиниң доозулган. Хей-хөй тудугчулар: алдаржаан бетончи Александр Ларды-гин, тергин даш монтажни-те Илья Калинин, Василий Сахаров, Михаил Жданович болгаш оон-да өскөлөр кай-гамчык мергежилдин көргүс-кенер. Ам аларың аттары Нурей, Чиркей, Усть-Хантай гидростанцияларының тулу-уңа калба-биле сургажаан. Дивногорскиниң дыка хой чо-лаачылары Зелян дуглаарыга киришкен. Ынчангаж Ис-носюрси ГЭС-тиң тургузучу-лары калды-даа тузугга бар-гаш, Магаданчыг дагларың баарыңа, Енисейниң эриңге, төртүтүңгө кайгам-чыктың чачылдары алдар-чымы-биле үргүлчүлөп тура-рыңа красноярскиңилер сет-килинкиң ханыңдыг чогаар-ланып тузод. В. ДРОЗДОВ. ЧУРУНТАРДА: Красноярск ГЭС-тиң нити хөври; стан-цияның машина залы. Р. МАНЯФОВТУҢ фотолары

ЧЕЧЕКТЕЛГЕН УЛУГ ОРАН

Красноярск край Сибирьниң дад ортузунда. Чуртга девисюр талазы-биле Казакстан...

Н. Ф. ТАТАРЧУК. Красноярск крайкүүссомнун даргазы, ССРЭ-нин Дээди Советиниң депутаты.

Крайнык хой националдык. Оң девисюринде Таймыр болгаш Эвенки национал округтар догуунаа турар.

Крайнык хой националдык. Оң девисюринде Таймыр болгаш Эвенки национал округтар догуунаа турар.

Крайнык хой националдык. Оң девисюринде Таймыр болгаш Эвенки национал округтар догуунаа турар.

Крайнык хой националдык. Оң девисюринде Таймыр болгаш Эвенки национал округтар догуунаа турар.

Крайнык хой националдык. Оң девисюринде Таймыр болгаш Эвенки национал округтар догуунаа турар.

Крайнык хой националдык. Оң девисюринде Таймыр болгаш Эвенки национал округтар догуунаа турар.

Крайнык хой националдык. Оң девисюринде Таймыр болгаш Эвенки национал округтар догуунаа турар.

Крайнык хой националдык. Оң девисюринде Таймыр болгаш Эвенки национал округтар догуунаа турар.

Крайнык хой националдык. Оң девисюринде Таймыр болгаш Эвенки национал округтар догуунаа турар.

Крайнык хой националдык. Оң девисюринде Таймыр болгаш Эвенки национал округтар догуунаа турар.

Крайнык хой националдык. Оң девисюринде Таймыр болгаш Эвенки национал округтар догуунаа турар.

Крайнык хой националдык. Оң девисюринде Таймыр болгаш Эвенки национал округтар догуунаа турар.

Крайнык хой националдык. Оң девисюринде Таймыр болгаш Эвенки национал округтар догуунаа турар.

Крайнык хой националдык. Оң девисюринде Таймыр болгаш Эвенки национал округтар догуунаа турар.

Крайнык хой националдык. Оң девисюринде Таймыр болгаш Эвенки национал округтар догуунаа турар.

Соски беш чылдык дургузунда бешин улуг-улуг 150 будуруга черлерин болгаш будуругаларын тудуу тургускан.

Совет эрге-чагырга чылдарының дургузунда крайга эртем, культура аяккоо хөгжөөн. Революция мурунуда Сибирь чоңунуң кол массазы бижик билбес чоралар.

Ам край 3 муң ажык школалар, ында 650 муң ажык өөренип өөренип турар. Тос дээди өөредилге черинде болгаш 56 техникумда 100 муң хире студент өөренип турар.

Крайга культура черлерин саны оранчок көвүдээ, 1913 чылда Енисей губерниясы 2 театры, 3 кинотеатры, 6 клубту, 30 библиотекалыг турган.

Пролетария улуг чогаалчы А. М. Горькийниң чугаалаанын даууга алгыра, «Кижиги угааныңды чырык чүтү» Совет Кыдыкы Соңу чүтү дүң карагызында бешин чырып турар.

Ам Таймырда тудуугар оңаа калбарган. Мөңгө доңат девисюринде амгы үеңиз чырыкчызы деп үнелеткен, кайгамчык чараш Норильск хоорайны тудуу тургускан.

Таймырнык эгертимес чер байлыктары ачылганга кижилериниң тура-соруу улам хой-биле шивээдин аң турар.

Геологтар кайгамчык хой бодусу газы байлыктары черлерин тыпкан. Оларнык байлаа ачылганын турар болгаш кижилериниң амдыралының социал, будуруга байдаларын дыка экижирер.

Хантайга хемде Усть-Хантай ГЭС-ти тудуу дооступ турар. Делегейде оң соңу талкы ГЭС ол.

Кодээ ажил-агый бижикти, сайырап турар. Округтун колхоз, совхозтары бир миллион рубльдин өлүгү, хой хемчээлдиг, эт, балыкты күрүнеге чыдык-па садып турар.

Тинген кооперацияга дамчыдып берген. Байкиттиң иви азыраар чери, арай өөлүзүрдир иви азыраар совхоз ынчаар тургустунган.

ССРЭ-нин тургустунганың 50 чыл юбилейинде алдар кылдыр Байкит совхозтун коллективиниң Эвенкиянык бүгү ажил-ипчилеринге кийгириинде мынчаар чугаалат турар: «Улустарнык лениниң найыралы — бистиниң чуртувустун улуг чедикшириниң үндөвүн. Совет Эвенкия — үжөн ажык нацияларнык болгаш биче-буурай улустарнык төлөөлекчилери найыралдык чангыс өг-бүлөдө чурттап, ажилдап турар чер болур.

Амгы Эвенкияны аңаа канчап денээрал? Ужар чүтү, электри станциялары, хоорай, суурлар... Бо бүгүн Совет эрге-чагырганың чылдарында тудуу тургускан. Чаа, социалдык интилекти тургузары белең аес болганын демдегелери артык аес боор, чүге дие, амгы Эвенкиянык бүгү девисюринге (ол 772 муң дөрбөлчүн километр болгай) эртем-билиттиг чангыс-даа тунгус (эвенкилерни шаанда мынчаар адаар турган) турбаан.

ССРЭ-нин тургустунганың 50 чыл юбилейинде алдар кылдыр Байкит совхозтун коллективиниң Эвенкиянык бүгү ажил-ипчилеринге кийгириинде мынчаар чугаалат турар: «Улустарнык лениниң найыралы — бистиниң чуртувустун улуг чедикшириниң үндөвүн. Совет Эвенкия — үжөн ажык нацияларнык болгаш биче-буурай улустарнык төлөөлекчилери найыралдык чангыс өг-бүлөдө чурттап, ажилдап турар чер болур.

Амгы Эвенкияны аңаа канчап денээрал? Ужар чүтү, электри станциялары, хоорай, суурлар... Бо бүгүн Совет эрге-чагырганың чылдарында тудуу тургускан. Чаа, социалдык интилекти тургузары белең аес болганын демдегелери артык аес боор, чүге дие, амгы Эвенкиянык бүгү девисюринге (ол 772 муң дөрбөлчүн километр болгай) эртем-билиттиг чангыс-даа тунгус (эвенкилерни шаанда мынчаар адаар турган) турбаан.

ССРЭ-нин тургустунганың 50 чыл юбилейинде алдар кылдыр Байкит совхозтун коллективиниң Эвенкиянык бүгү ажил-ипчилеринге кийгириинде мынчаар чугаалат турар: «Улустарнык лениниң найыралы — бистиниң чуртувустун улуг чедикшириниң үндөвүн. Совет Эвенкия — үжөн ажык нацияларнык болгаш биче-буурай улустарнык төлөөлекчилери найыралдык чангыс өг-бүлөдө чурттап, ажилдап турар чер болур.

хуузу бижик билбес чонуг чоралар Хакасияда ам чүтүс инти-өөредилге школары, башкы болгаш эртем-институттары, медицина, музыка училищелери, даг, политехника, кодээ ажил-агый техникумдары, хой сангык клубтар, библиотекалар бар.

Областың инти-өөредилге школаларында, ортумак тускай болгаш дээди өөредилге черлеринде 1129 муң кижиги өөренип турар. Дорт кижиниң не бирээзи өөренип турар дээди ол.

Онаа магаданчык болуучулар Эвенки болгаш Таймыр национал округтарга болгаш. Ыраккы болгаш ширини бодусугу Таймыр бечен чыл мурунда ырым ак харлыг, түрөңи болгаш эрге-шөдөө чок чер чоралар.

Соңу чүктүң улустары патриархалдык төрөл-бодук тургузундан социализм дегенбиче шилчириниң төөгүгө көстүп көрбөз кайгамчык улуг базамы лениниң национал политиканык ачызында Совет эрге-чагырга чылдарында кылган.

Пролетария улуг чогаалчы А. М. Горькийниң чугаалаанын даууга алгыра, «Кижиги угааныңды чырык чүтү» Совет Кыдыкы Соңу чүтү дүң карагызында бешин чырып турар.

Ам Таймырда тудуугар оңаа калбарган. Мөңгө доңат девисюринде амгы үеңиз чырыкчызы деп үнелеткен, кайгамчык чараш Норильск хоорайны тудуу тургускан.

Таймырнык эгертимес чер байлыктары ачылганга кижилериниң тура-соруу улам хой-биле шивээдин аң турар.

Геологтар кайгамчык хой бодусу газы байлыктары черлерин тыпкан. Оларнык байлаа ачылганын турар болгаш кижилериниң амдыралының социал, будуруга байдаларын дыка экижирер.

Хантайга хемде Усть-Хантай ГЭС-ти тудуу дооступ турар. Делегейде оң соңу талкы ГЭС ол.

Кодээ ажил-агый бижикти, сайырап турар. Округтун колхоз, совхозтары бир миллион рубльдин өлүгү, хой хемчээлдиг, эт, балыкты күрүнеге чыдык-па садып турар.

Тинген кооперацияга дамчыдып берген. Байкиттиң иви азыраар чери, арай өөлүзүрдир иви азыраар совхоз ынчаар тургустунган.

ССРЭ-нин тургустунганың 50 чыл юбилейинде алдар кылдыр Байкит совхозтун коллективиниң Эвенкиянык бүгү ажил-ипчилеринге кийгириинде мынчаар чугаалат турар: «Улустарнык лениниң найыралы — бистиниң чуртувустун улуг чедикшириниң үндөвүн. Совет Эвенкия — үжөн ажык нацияларнык болгаш биче-буурай улустарнык төлөөлекчилери найыралдык чангыс өг-бүлөдө чурттап, ажилдап турар чер болур.

Амгы Эвенкияны аңаа канчап денээрал? Ужар чүтү, электри станциялары, хоорай, суурлар... Бо бүгүн Совет эрге-чагырганың чылдарында тудуу тургускан. Чаа, социалдык интилекти тургузары белең аес болганын демдегелери артык аес боор, чүге дие, амгы Эвенкиянык бүгү девисюринге (ол 772 муң дөрбөлчүн километр болгай) эртем-билиттиг чангыс-даа тунгус (эвенкилерни шаанда мынчаар адаар турган) турбаан.

ССРЭ-нин тургустунганың 50 чыл юбилейинде алдар кылдыр Байкит совхозтун коллективиниң Эвенкиянык бүгү ажил-ипчилеринге кийгириинде мынчаар чугаалат турар: «Улустарнык лениниң найыралы — бистиниң чуртувустун улуг чедикшириниң үндөвүн. Совет Эвенкия — үжөн ажык нацияларнык болгаш биче-буурай улустарнык төлөөлекчилери найыралдык чангыс өг-бүлөдө чурттап, ажилдап турар чер болур.

Амгы Эвенкияны аңаа канчап денээрал? Ужар чүтү, электри станциялары, хоорай, суурлар... Бо бүгүн Совет эрге-чагырганың чылдарында тудуу тургускан. Чаа, социалдык интилекти тургузары белең аес болганын демдегелери артык аес боор, чүге дие, амгы Эвенкиянык бүгү девисюринге (ол 772 муң дөрбөлчүн километр болгай) эртем-билиттиг чангыс-даа тунгус (эвенкилерни шаанда мынчаар адаар турган) турбаан.

ССРЭ-нин тургустунганың 50 чыл юбилейинде алдар кылдыр Байкит совхозтун коллективиниң Эвенкиянык бүгү ажил-ипчилеринге кийгириинде мынчаар чугаалат турар: «Улустарнык лениниң найыралы — бистиниң чуртувустун улуг чедикшириниң үндөвүн. Совет Эвенкия — үжөн ажык нацияларнык болгаш биче-буурай улустарнык төлөөлекчилери найыралдык чангыс өг-бүлөдө чурттап, ажилдап турар чер болур.

дыралы бедни турар. Таймырда баудуу культура революцияны боттанган.

Таймыржыларнык ажил-агый партия, чаак бедни-биле үнелээди. Ажил-агый болгаш культура тургузуучу-кудунга чедикшинерлиг болганы дээр округту 1971 чылда Куш-ажылдык Кызыл Тул орден-биле шаңнаан.

Эвенки национал округтун ажилчы чоңу улуг чедикшинерлиг база чедип алган. Оң тугунда Куш-ажылдык Кызыл Тул орден чайнап турар.

Эвенкиянык ажилчы чоңу партиянык область организацыйаның удуртулазы-биле Кыдыкы Соңу чүктүң бодусу байлыктарны ачылганга шивээдин алдырына бугу, күжүк, бизилери биле дуржулгаамы берип турар.

Округта улус өөредилгези, кадык камгалаа, культура чедикшинерлиг хөгжүү чырып турар. Хамаарынык, эвенкилерниң, якуттарнык, долганнарнык, илгачтарнык араалдык эртемдер, чогаалчылар, чуркучулар, артистер, улус ажил-агыйнык чүтү-бүрү адарларынык тускай эртемчилери дөшүп үгөн.

Хой националдык крайныктын ажилчы чоңу ССР Эвилелиниң тургустунганынык алдарлыг бечен чыл оюн уткуп, СЭЖП-ниң XXIV съездинин тургускан төгүзү сорулгалары, «1971—1980 чылдарда Красноярск крайнык будуругу» кусторин улам дески хоткучу хемчөтүр дугайында СЭЖП ТК-нык, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделениниң доктаалын херек кырында ботландылар дээр иви даңкыр күжениши-кишиң ачылдып турар.

Саян-Шушенск ГЭС, Абаканскы вагон заводу, Красноярскы автомобиль, трактор конструкторларнык заводу, Ачинскы нефть болбаазы-радыр заводу, өскө-даа хой-хой будуруга черлери-биле катый крайда улуг-улуг 40 ажык үлөтүр будуругаларыниң орустар, эвенкилер, украинер, хамаар, долганнар, бердустар болгаш өскө-даа бир дем-белеңи тудуу турар.

Бо беш чылда крайнык кодээ ажил-агый будуругезин хөгжүдүрүп каякымызды-дан-даа артык хой ачка-хөргөңни берген.

Төдөлүштүнген программаны ботландыры улөтүр будуругезиниң 60 хуу, кодээ ажил-агый будуругезиниң — барык дөргөн хуу улагаттырар арзаны бер.

Иви даңкыр Лешия орденниң Красноярск крайнык ажилчы чоңуна боттарынык мурунуга тургустунган сорулгалары алдарлыг күөсөдир, бистиниң чуртувусу коммунизм тургузарына төлөпиг үлүг-хуузуң кирер дээринде чыгыш чок.

Бистиниң совхозта алды нациянык улустары бар. Олар партиянык кийгириң баудууга кадык-дошуну соңу чүктүң өлкө байлаан эрес-мадырлыгы-биле шивээдин аң турар.

Совхозтун ажил-ипчилериниң байырлыгына киржи чораш, оң дугайын бодуу ордун, эвенкилерниң совет төгүзүңү арын бурунуде сиңиккен социализмг революциянык кайгамчык чогаалдык арзалымын дугайын бодуу ордун. Тиклеп үнгөн пролетария эвенкилерини тыны ап, караан чырыткан. Бөгүн, эвенкилер аки-дүмча орус улустун төлөөлекчилерин аттары чоргарал-биле адап турарлар, олар бистиниң чаа амдыралымызды тургузар, округтун экономиказын болгаш культуразын хөгжүдөр дээр боттарынык чырык идеядык чурталганың хой чылдарын бараалгатканнар.

Өлүк будуурени болгаш күрүнеге садарын көвүдөдир дээр Бугу-россиянык социализмг чарыкчыга бедик түндөлдери чедип алганы дээр РСФСР-ниң Министрлер Чөвүделениниң

болгаш ВЦСПС-тиң шилчир Кызыл тулун Красноярск крайга тыгаскан. Бистиниң округтун төлөөзи, анык ачык аяк В. К. Эепкеке залга олурганнар иңиз байыр чедирип турган. Крайнык ачылгыларнык чедикшинеринге оң хууда кирген үлүг улуг: ол эртен чылын 3026 рубльдин өлүгү дужааган, планын 275 хуу күөстөкөн. Аңаа «1971 чылда Эвенкиянык өң дээр ачык» деп хундулуг атты тыгаскан.

Бөгүнү Совет Эвенкия чүгө кайгамчык аң-өлү-биле алдаржып турар аес, харын бодустун өскө-даа байлаан Төрөң чуртка бараалдап турар. Исланд шпатты, графитти, хөмүр-дашты хереклекчилерге берип турар бис. Эвенки чер нефть тываар талазы-биле чурттуу улуг районнарнык бирээзи болу бээр үе ырак аес деп чүвени геологтар бүзүредип турар.

А кижилериниң өскөңүн чүү дээр силер! Мурунда эртем-билит чок, чыдып калган амырадык эвенкилер, якуттар, кетолар ССРЭ-ниң улустарынык социализмг өг-бүлөдө дөң эргелиг кезижини апарганнар. Олар куш-ажылга, интилектиң херези эртелеп-башкарына идеякелгилер киржи турар. Олар коммунисттиг тургузуучунык баудуу маандылары-дыр.

Совет кижилер кайда-даа ажилдап турар болза, олар боттарынык долу күжү-биле ажилдап турарлар, ынчангаш бистиниң чангыс элтиг Төрөң чуртувусу — ССР Эвилелиниң чектелешкинериниң херезиге ажилдап турарын олар эки билдир, Төрөң лениниң партиянык удуртулазы-биле бугу бергелери болгаш шыгалдалары ажил өрттишпаан, бодунуң кол сорулгазы — коммунизмге идеядык-биле бурун-

Улуг-Хемниң сөзү

«Түргөлдүң хем болуп агып чыткан Дүжүм чүл» деп боданы бээр тургулаам. Кадык, соңу бээр дээр, чоңум кончук Кагыл-сукап калдык хичке көрбөс дээрлээм?..

Өлөй ырын дыңап өскөн авайгаң Оорүшкүнү сөзгөз сөстү тыгашаан дег, Өртемчеге мени шаңнаан Тыва черге Өрөлүмни угаал-билең чоруур-дур мен.

Төрөң чери алдаржыдып байдалары, Төлдүн ыдык хуазыгы болуу чүв. «Ак-көк хемер чүртү» дийлэ алгаарга-даа, Акаан чери алдарына ол-даа эвээш.

Чангыс аес көвей кижиги — деминг, күштүг. Чаан, пар-даа олардына семеп албас. Көвей хемер катчып келгеш, күжүм дендээр, Көкшөлдөрдүн Саян сыны чире шаптым.

Улуг-Хем деп өттүг мен дээр менээренир, Уауургаан — ден кайың мычар бодай бээр сев. Совет кижиги чүгөңүмниң диниң туткан Соскаш дивес, күчү-күштүг чоргаар хем мен.

Дүмбөй Сибирь — шөлүлөгөң хем чордум. Болгаа төртүңгөн улуг акижиги Боду бешин маңаа турду. Шүш хем бо-дур.

Чурттуң чүрээ — Москвага барган кижиги Чугаа-даа чок Мавзолейге албан кирди. Илчиге сөгкөңүмни ханзыңдан Изиг сөгкөңү мый союзу дамчат, олгум:

«Улуг шуурган Октябрын ачызында, Улуг дугураар үе-чоңуурай тайлы берди. Улуг-Хемни — Енисейни болу бердим.

Тыва чериниң сыннарында эгелээштиң Динчылдайын хотуң шөлөң ыраап чыдар, Россияны чоргаар хем болганыма Улуг башкы, Силерге, мен мөгөсэй!»

Түргөлдүң хем болуп агып чыткан Дүжүм чүл» деп боданы бээр тургулаам. Кадык, соңу бээр дээр, чоңум кончук Кагыл-сукап калдык хичке көрбөс дээрлээм?..

Өлөй ырын дыңап өскөн авайгаң Оорүшкүнү сөзгөз сөстү тыгашаан дег, Өртемчеге мени шаңнаан Тыва черге Өрөлүмни угаал-билең чоруур-дур мен.

Төрөң чери алдаржыдып байдалары, Төлдүн ыдык хуазыгы болуу чүв. «Ак-көк хемер чүртү» дийлэ алгаарга-даа, Акаан чери алдарына ол-даа эвээш.

«СИБИРЯК»-ТЕРГИНИ МАШИНА

Енисейниң эртеринге кылдырган, Красноярскыниң номбай заводунун маршалыг хову «Норильск» бистиниң чуртувустун тарааныларында шагда-ла сурагың берген. Ол машиналарнык аразында «Сибиряк» номбай оңа алдарына. ССРЭ-ниң Улус ажил-агый чедикшинериниң дегелегинде ону дегеп көргүсөң.

Чуртуң чоң талазында тарааның кол будурукчузу — Алтай край «Сибиряктарны» кол хергеленичи апарган. Олар Казакстаннык, Ыраккы Чоң чүктүң болгаш Тываның ховуларында база манталдык ажилдап турар. Красноярскыниң бо машиназы оң барган черинге-ле бедни-биле үнелээр. Алтайнык номбай-нерлери, оларнык аразында тараа бастырынык талазы-биле РСФСР-ниң чемпиону Л. И. Волков «Сибирякты» бедик арготехниктиг болгаш техника-аңылгалдык көргүзүлгенин ачызында ажаап алышыкыга тергини бедик көргүзүлгенин чедип ап турар бис деп санап турар.

Рис ажаап алыр кылдыр чаарты дөрттинген «Сибиряк» дээр 300 номбай бо чылын ажилдап турган Узбекстандан чоңта чаа ол машиналарнык мактаан солун медээ келген. «Коммунист Григорий Хван «Сибиряк»-биле 700 тонна ристи бастырган. Бо дээрге Аму-Дарыянык алды чарыгыга тергини бедик көргүзүп болган» деп, СЭТА-нык корреспондентизи дыңчаткан.

Заводтун конструкторлары номбайны улам сайырап-айгырдып турар. «Сибирякты» дегелеге дээр дээр дээр ыңдыг машиналарнык денде-лүне чедирер болгаш аңаа Курунениң шынар демдээ тыгысырын чедип алыр деп сорулга салдырган.

Эртен чылын номбайн тудуулулары машиналарнык чаа беш дуржулга хөвирлерин белеткээр. Оларны үш кубометр ишкыр буннер-биле, олардынык элтиг, долгандыр чүлдөр эки нөстүр набина болгаш өскө-даа чаа чүүлдер-биле дээрэн.

Ам номбайн заводунуң конвейерлеринден хүн бүрү 75 машина үнүп турар, а беш чылдык төңчүзүндө оларны күнде-ле будуруп үндүрери 200 машина чедер. Ол сорулганы чедип алыр дээр будурулгени чаарты дерип, а Назарово хоорайда оң салбырын база тудуу турар. Ук салбырын шой шуутуру, жатналар кылдыр болгаш артын икесетер будуур чехтери амгы беш чылда-ла аялгалга кире бээр. Енисейниң эринде Красноярскыниң номбайн заводу шан мынчалдыр сайырап болгаш калбарып сраа, аңаа удавас бугу чурт чоргарлаары апаар.

В. ДРОЗДОВ.

ЧУРУНТА: заводтун чып элээр чаа сегиниң тудуунуң бөлүк амылчынары.

И. ВЕНОКОВТУҢ фотоу.

ИЙИ ДАКПЫР ЛЕНИН ОРДЕННИК КРАЙ:

★ Бо чылын Төрөң чуртга 1 миллион 473 муң тонна, азы пландан ажык 323 муң тонна тарааны берген.

★ Крайнык бир чурттаачыныга онаштыр чылда 11 муң киловатт-шан электрэнергияны амылдап кылып турар, бо дээр, бугу чуртта ортумак дендеден үш чартык натап хой-дур.

★ Крайнык девисюринде тып турар хөмүр-даштың бот-үнези Донбасстың шахталарында кызып турар хөмүр-дашка бо-даарга он натап чини болуп турар.

АКЫ-ДУҢМА УЛУСТАРНЫК ӨГ-БҮЛӨЗІНГЕ

В. УВАНЧАН. ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутаты, СЭЖП-ниң Эвенки округ комитетиниң бирги секретары, төгү эртемнерини, доктору.

сөстөр ам төгү апарган. Амгы Эвенкияны аңаа канчап денээрал? Ужар чүтү, электри станциялары, хоорай, суурлар... Бо бүгүн Совет эрге-чагырганың чылдарында тудуу тургускан. Чаа, социалдык интилекти тургузары белең аес болганын демдегелери артык аес боор, чүге дие, амгы Эвенкиянык бүгү девисюринге (ол 772 муң дөрбөлчүн километр болгай) эртем-билиттиг чангыс-даа тунгус (эвенкилерни шаанда мынчаар адаар турган) турбаан.

ССРЭ-нин тургустунганың 50 чыл юбилейинде алдар кылдыр Байкит совхозтун коллективиниң Эвенкиянык бүгү ажил-ипчилеринге кийгириинде мынчаар чугаалат турар: «Улустарнык лениниң найыралы — бистиниң чуртувустун улуг чедикшириниң үндөвүн. Совет Эвенкия — үжөн ажык нацияларнык болгаш биче-буурай улустарнык төлөөлекчилери найыралдык чангыс өг-бүлөдө чурттап, ажилдап турар чер болур.

Амгы Эвенкияны аңаа канчап денээрал? Ужар чүтү, электри станциялары, хоорай, суурлар... Бо бүгүн Совет эрге-чагырганың чылдарында тудуу тургускан. Чаа, социалдык интилекти тургузары белең аес болганын демдегелери артык аес боор, чүге дие, амгы Эвенкиянык бүгү девисюринге (ол 772 муң дөрбөлчүн километр болгай) эртем-билиттиг чангыс-даа тунгус (эвенкилерни шаанда мынчаар адаар турган) тур

ЧЕЧЕКТЕЛГЕН, САИЗ ЫРААН АМЫСЫРАЛ

ЧАҢГЫС ХЕМНИНҮНУНДА БИС

Делегейде эң улут, узун хемнериниң саиизинде кирип турар Енисейниң агып баткан агар бажына келген кижилер бугудеи ооң тоолуу чараш бойдузунга чайгаар-ла ойледиле бээр. Аңаа ымактык, коргаарал, өөрүшкү чүрүктерге кыттып келир. Токуун ак-көк тайгаларының биозиниң бажына үнө берген кижилер болды, Енисейниң шапканын ишкеш, база-ла агым айы-биле талыйын чоруттар. Игарка, Дудинка, Норильскиге чедир боданы бээр сев. Сибириниң алдарыг хеминиң уюнда бөгүнгү совет амьдыралдык шапканы агымын, мыда бо хүниере чүү болуу турарын көрөзүндөр даар.

Красноярск ГЭС — делегейде сурагалы. Амгы хүниере совет ажил-ипчилериниң күч-ажылы-биле тудуу турар Саян-Шушенск ГЭС — оон улут бөлүмү. Шыпап-ла Енисей — амьдыралдык судалыдыр. Ооң эриинде улут хоорайлары бирээни Красноярск хоорайга болган ай семинярга кирип аас-кежиктир бөдүм. Ол семинярга Таймыр чурттуг Колхаев, Бурятиядан Балданов, Хакасиядан Тотаев дээш өске-даа яам-буру национал кижилер чыгалан бөдүмүс.

Хостуг шапканымыста тустуу келген чердериниң ажил-агынын, агар-бөдүзү чугааладын көрүшкисе, Току биле Таймырда дөмөй чүүдөр болуу.

Ооп бөрү, миды-ла үр үр эртпоз бөрү. Шыпап Таймыр национал округтуг тургустун-

ганындан бээр 50 чыл өк болган. Аңаа бистид райбодан ичкан партия райкомунд бирги секретары турган Н. Бойду кирип чораш келген. Чангыс хемнин суун ички, амьдырал-чуртта ага аңаа чамдык адьмолар шуут дөмөй улус-тур дээрин ол бисте чугаалап келген түвө. Өдүтениң ачтылары, аякы-дери Ламанан, Эвириней баштадыр бир наж кижилер чыл мурунда Сонгу чүтүң иччилериниң арга-дуржу-газы өөренип чораш келгенер. Олар аңаа бергаш, үк черлерин чурттакталыры-биле бижып найралды тудуу, ол харылаазын ам-даа уламчылап туралар.

Мзон ол бирги чораш семинярга Сибирь талазының ачтылары, балыкчылары, ачтылары, иччилери чыгалан. Оларга бөдүмүс Тыванын, ылаңга Токуун ажил-ипчи чугаалап бөрүмге, дыка сонугураар бөрү чорду. Ол семинярга СССР-ниң хой националдык өг-бүлениңе баткан киргеш, амгы үдө коммунизмни тургустун турар тыва улустуң эртен тоогузун болгаш амгы хөгжүлдөни амьдыралчы чижилери кирип турган чугаалап мен.

Шыпап-ла Тывадан эгезил алган, Сонгу-Доштуг океанга хай бадип чыдар улуг Енисейниң эриктинде чурттап кижилерин бузулбас найралын, аас-кежик долган совет амьдыралын, кайгамчык улуг ажил-ипчи кижилер ма-даарга агар чок. Көпкүн амьдыралдык чораш тывалар

Коммунист партияның, Совет чалактык болгаш улуг орус улустуң ачымдык чүрүктөрү аас-кежиктиң өөрүнүчү дөмөй, бүгү совет ажил-ипчиле бир дөмөй, ас-кежиктиң коммунизмни тургузуу турар бис.

Эркен үеи бөгү сактып, чаа үеже бурунгаарлар орап бис.

Бистид «Тоора-Хем» совхозтуң Май бири салбырда хоочун ачыл Ак Мырлаа өңүр чымын 70 харлаа. «Бо чымын кий, дий хой-дур, олуртумас-тыр. Аңаа-ры-биле чоруксап тур мен. Мен аңаа черимге вертолет чедирип каар болган чүе ийин, магалды-ла» шаг ааз — деп, ооң чугаалап ортамын сактып кедим.

Статистика кабинетте райононун наж чылдар мурунда байдалы көргүсөн арга дептерде сая-түңнерин ачыл көрүп ордум. 1933 чылда районга бүгү тарылга төлү 34 га, ооң иштинде тараа культуразы 20 га турган, а 1971 чылда тарылга төлү 2102 га, тараа культуралары 1200 га чедир өскөн. Корүдөрүм, кайы хире малай бар-дыр! 1930 чылда районга 6 кишти олуртүгүш курувге дужаганыл бижээн. 1970 чылда 2549 кишти күрүвге дужаган.

Шаада чадар аргыжып турган болза, ам самолет, вертолет, пароход, а кыш бөрүга автомашиналар-биле аргыжып турар бис. Районда 10-10 яам-буру марьяларын машынарлар, тактиккалары бар. Ырбан, Тоора-Хемниң чурттакталыры хой кезин хууда

мотоциклдерит, моторлуг хемелерит.

Самолет кырындан Токуун девискээрин хайгаарып көрүдөр даан, кайнаар-даа көөргө, калбак ногаан арга, поштерит мөрүктөр, тайга, сывнар. Девискээр улуг-ла! Бүгү Тываның девискээриниң дөртүчү бир кезээ. Районун девискээри «Дания, Швейцария, Нидерландия, Бельгия ишкеш күрүвтер-ниң кайымын-даа тусту-түс девискээринден улуг.

Ыяш көзүңдериниң, ачтыларың, балыкчыларың чымыштыг ажилы Токуун чурттап, ажилдап турар орус, тыва болгаш өске-даа национал кижилерин найралын суг кылдыр бижиктир-тир, наипан турар. Шыпап-ла мидың найралдык түңкө-лиде кижилер боттарының мурунда салдыган эчс со-рулгалын эрестиг күчүдөн турар. Бистид районда тывалар, орустар, украинер, хакастар болгаш өске-даа националдарың кижилери чурттап, ажилдап туралар.

Ленинч национал полити-каны СЭКП-ниң хажык чок улудуртуга бөдүрүп, бүгү чүвөн совет кижилериниң чагай чоруунга деп принципти амьдыралга ботандырып турарың бир көсүк хөрени-ниң Токуун көрүп бөрү дээрин айтканар ужуруду бис. Ичкангаш хожуудайг амьдыралдык чораш токуу-лар амгы хүниере аас-кежикти, ажил-ипше бүртөктө, оман-холтуг чурттап туралар. Ол дээрге Совет эрге-па-гыртың биске көргүскөн ачым-дыр.

Д. БАЙЫР-ООД,
СЭКП Току райкомунун про-нагад болгаш агитация кид-рияның эргелекчинин ора-лакчызы.

ЧААРТЫНГАН ТУНДРА

Француз Коммунист партияның ТК-зынын Политбюро кежигүчү, ТК-нын секретары, «Юманите» солунуң политикти директору эш Э. Фажонга улурткан француз коммунист партияның делегациясы Норильскиге кежээлтик ужул келген. Уе орайтан болгаш аалчылар орукка могоп-ша-лаан-даа болза, ынаар ырак сонгу чүкте, 70-ги параллель чоогунаа улутурлуг улуг хоорайны көргөш, олар магалды хажмас болганар. Норильскиниң партия хооромунга болган ужуражылга хоорайны болгаш комбинаттын улуртчулары эргин аалчыларга чуртту өңүгү металлургияны эң улуг бөдүрүлгөни тургустунуң, оон улустарының болгаш бо беш чыда хөгжү-лөни перспективаларының дугайында чугаалап бергенер.

Оон соонда Таймыр национал округтун дугайын чугаалаарын менден дилээ.

Сүрөздөрүм-даа холчок. Европада ырак чурттуу коммунистерине бөдүмүчү чирим дугайын, оон чаартып сайы-радыр дээр бүгү совет улус-тун шудуру ажилдап келгенин, чурттуу сонгу чүгүндэ эң ырак чарык ортулукка заводтар, рудниктер төлөтпөй келгени, карак четес дегемгерге сапал четес ивилер чаттылып олттазын дээр, совет кижилериниң кылган чарыкталарын, каш-ла чылдар мурунда эрге-шөлөө чок чораш ачыллар, балыкчылар, иччилер ам боттарының салым-чолунун ээле-ри болганын чедигери биле каячар чугаалаар...

— Округтун девискээри 879,3 муң дөрбөкчү километр — деп, чугаамын эгездим. Журналистер демир-үкүктөрүн саамадыл ирды туктап, ооңу-дур-мучуду: — Округ каш кило-метрде чаттылганын катан чугаалап көрүдөрүм — деп, дидедилер.

— Элдесинемер, Таймыр-ның девискээринге Франция, Англия болгаш Голландия шулу катан чаттылып болур. Чүтле Хатанга районуң девискээри бүгү Италияны девискээринден улуг.

Т. ЕРЕМИНА,
Таймыр национал округтун амылчы чоннар депутаттарының округ Советиниң куускомунуң даргазы, төөгү эртемнериниң нандады

Карангы дүмбей чыткан тун-драның Октябрьниң социалист-тик Улуг революциянын хер-селден чыраанын дугайында чыл келген тудум-на Таймырның чартымын турары-ның дугайын чугааладым. Биче чугаага хей саннар, фак-тылар кырыбдым, ыччала-даа бистид аалчыларымың арын-шырайындан учуга оларын эскерилген деген кирезин эскерип ордум. Норильскиден чоруп тура эш Этьен Фажон журналистерге мыңч дээр: «Совет улустар Сибириниң бол-ган Сонгу чүтүң улутур-болгаш култура тургузууш-кунига магалды чедикши-нерин чедип алган дээрин бил-дир турган бис. А маана бот-тарымстың караавыс-биле көргөн чүүлдериңиз болуп тур-ганымын ыракта ажил-дээр.

Таймырны социалисттик үдө-инерге чартып талазы-биле Ленинниң партиясы Совет эрге-чарыгынын баштайгы хөг-жүлөткөчү саям салып эгез-лээ.

1918 чылдын эгезинде В. И. Ленин «Эртем-техникти ажил-дариңиз планын дөмөйлөт» Ыраккы Сонгу чүтүң бөдү-рүчү күштерин хөгжүдөргө, деп ажилын бижээ. Ылаа оон байлак бойдус кулавыр-лар ажилгаарыңче улуг кыр-даның салым-чолунун ээле-ри болганын чедигери биле каячар чугаалаар...

— Округтун девискээри 879,3 муң дөрбөкчү километр — деп, чугаамын эгездим. Журналистер демир-үкүктөрүн саамадыл ирды туктап, ооңу-дур-мучуду: — Округ каш кило-метрде чаттылганын катан чугаалап көрүдөрүм — деп, дидедилер.

— Элдесинемер, Таймыр-ның девискээринге Франция, Англия болгаш Голландия шулу катан чаттылып болур. Чүтле Хатанга районуң девискээри бүгү Италияны девискээринден улуг.

онолоткаларың дузазын көрүп турар. Округтун чурт-шыл-чыл музейи, улусчу театр, музыка школы, ырымны бол-гаш ташының «Хейро» нацио-нал ансамбли, Улусчу чога-лдыганы бажымы бар.

1931 чылдын кыжынында Таймырның чурттакталыры эне-баштай радио дамчыдыла-зын дымаан. Ам таймыр ра-диоу орус, долган, неңеп бол-гаш ыганасан чылдарга дам-чыдылган кылдып турар. Ду-диняны болгаш өске-даа чурттакталы чедириниң чогу Норильскиниң база Төв тө-өлөнениң дамчыдылганы динил, көрүп турар.

Кайгамчыктың чартыкталар дээр партияны сатып са-лымынның төлөткө ажил-дариңиз үдөгөр-кичээ өңү-түң ажилчы чоннары өңү-түң турар. Коммунист тур-гузуушкунга чедикши-нери дээр бистид округ тургустун-ганындан бээр 40 чыл болган чылдада Күш-ажылдык Кы-зыл Тук орден-биле шаңктал-ган.

Округтун колхоз, совхозта-ры-биле металлургияны, да-гыларың, тудугуларың най-ралды, ажил-ипчи хары-лаалары бижик.

Чурттуг кидик-кымыгаар чө-ринге чедип алынган бир кол-тилдөө болза, совет улустар-ның бузулбас найралы. Ле-нинч национал политиканың ачымдыга орустар, долганар, неңептер, ыганасаннар, эвенки-лер, энептер бичиге өг-бүзүде каттыккан. Бистид чуртув-тун 50 хире улустарының тө-лөзүрү Таймырны улам бу-рунгаар хөгжүлдөргө үлүүн кириштирер турар.

«Эра Таймыр» колхозтун ичкенин неңеп Хануста Ялуне колхозчулардан округтун эң баштайгы Социалист Күш-ажылдык Маалыры болган. Жланов атыг колхозтун ке-жигүчү болган Владимир Его-рович Антонов ССР-нин Дээр-ли Советиниң депутаты. Оон улуртуп турары балыкчылар бригаданың көргүзүлгө чылдын-ла экилчип ора. «Эра Таймыр» колхозту Күш-ажыл-дык Кызыл Тук ордениниң эл-доктярларын Иван Федорович Самарский хой-чылдарга улуртуп турар. Тун-драдан гөтөй каш чыл улустар дилеп келгөн, оон улуг кулавырың ажиткан, ам ону ажилгаары-ның аргаларын шынчыл тур-пар орус иччилери геофизи-ктер армян Рафик Степанян болгаш азербайжан Надир Абдулфаз-оглы Агаев төлөт-көн ажил-ипчи-биле хундукте-лиг. Сонгу «Доштуг океанда аар-берге шынчилдерин кы-лып турар. Диксонун гидро-графия базанын отряд улуртукчуу казах Майдан Елемесови Боккавосту бол-гаш өске-даа хойге хундукте-лиг кижилерин адап болур ийик.

НОРИЛЬСК ДУГАЙЫНДА КАШ СӨС

Москваымы-биле алтырга удаас дүн дүжөр жуурауг, а бисте чырык хөвөр: Сонгу чүтүң бо үеде ашпас Хүнү хүнээрээтээш турунган.

Чачкынаан кижиге чиктин кончуг, ыччалаажок Нориль-скиде чурттап турар орустар, украинер, белорусустар, эстон-нар, улурттар, долгашар, марийлер, неңептер болгаш өске-даа националдарың кижилери аңаа чачкынаанар.

Норильск сайырың өзүп орач чаа хоорай. Мыда эң эрти дээр чурттап бажымын бежеп чыл мурунда туткан. Ол болза, бежеп чыл мурунда маңа келген экспедиция улу-

зуунуң тудуу кааны чурттап бажымы болур. Бистид Норильскине хоорай деп ат алганындан бээр чүг-лө 19 чыл эрткин. Ол шыпап-ла анык хоорай. Ооң Москва, Ленинград, Красноярск, Металлург атыг кудумчуларына, тодаргайлап чугаалаарга ол кудумчуларың тургустунган девискээринге, каш он чыл мурунда ивилер кадарып чораш кижиге чокта чаа ужураштым. Ол Тундрадан ведеохотуг чедип келгеш, өг-бүлениңе, аш-өрүңге белектер садым ап чорду. Хоорайны Топ шолугне чедип келгеш: — Мзон чадарым маңа турган чүе ийин — диди. А. ЛЬВОВ.

зунуң тудуу кааны чурттап бажымы болур. Бистид Норильскине хоорай деп ат алганындан бээр чүг-лө 19 чыл эрткин. Ол шыпап-ла анык хоорай. Ооң Москва, Ленинград, Красноярск, Металлург атыг кудумчуларына, тодаргайлап чугаалаарга ол кудумчуларың тургустунган девискээринге, каш он чыл мурунда ивилер кадарып чораш кижиге чокта чаа ужураштым. Ол Тундрадан ведеохотуг чедип келгеш, өг-бүлениңе, аш-өрүңге белектер садым ап чорду. Хоорайны Топ шолугне чедип келгеш: — Мзон чадарым маңа турган чүе ийин — диди. А. ЛЬВОВ.

зунуң тудуу кааны чурттап бажымы болур. Бистид Норильскине хоорай деп ат алганындан бээр чүг-лө 19 чыл эрткин. Ол шыпап-ла анык хоорай. Ооң Москва, Ленинград, Красноярск, Металлург атыг кудумчуларына, тодаргайлап чугаалаарга ол кудумчуларың тургустунган девискээринге, каш он чыл мурунда ивилер кадарып чораш кижиге чокта чаа ужураштым. Ол Тундрадан ведеохотуг чедип келгеш, өг-бүлениңе, аш-өрүңге белектер садым ап чорду. Хоорайны Топ шолугне чедип келгеш: — Мзон чадарым маңа турган чүе ийин — диди. А. ЛЬВОВ.

КАПИТАЛИСТ ЧУРТТАРЫН

Капиталист чурттарың коммунист болгаш депши-гели параллельны көрө-понтителери бистид обласка бо чымын чораш. Област со-лунарының ажилдакталыры-биле оларын ужуражым-кымы болган. Аалчылар пар-лаалга херезин байдалы-биле танышкан. Култура, экономи-ка дугайында айтырлар хой болган. 40 чыл бурунгаар редакцияны ажин ажилдып, ажилдап эгелеп турганда оон камдыг турганын Итали «Унига» солунун кореспон-дентиз сонугурап айттыган.

Ол айтыры бисти кайгат-палан-даа. Ыраккы чурттарың төлөзүлгөчүлери хакас черге бир дугаарында келген чүе болганда оон эрткин үезин, Сибириниң эвезин санып кез-чек улустун эрткин оруун билчип алыскары илден болган.

Перуан, Япониядан, Пара-гайдан, Канададан, Англиядан, Кипрадан болгаш өске-даа чурт-тардан келген аалчылар Аб-акан-биле, оон хой кыт бажы-нары, асфальтылаан дегем кудумчулары-биле, эртем болгаш култура албан черле-рин-биле танышкан. 30—40 чыл бурунгаар Окуну улустун кодан-кодан хойлары оларга турган эң ховуга 100 муң кижилер чурттакталы улуг хоорайны чаттыла бергенин олар харын-даа элдесипер болду. Хакастар шаанза бижик-билч чок чорашың олар билер болган. Бис оларны башкы институтунуң чырык, эки леритиниң аудиториялары-га кирип, эртемденер, башкылар, студенттер-биле таныштыдымыс. Студенти-лерин дыка хойу англи, не-

мец, француз болгаш өске-даа дындарга хостуу-биле чуга-лажып билер болган. Инсти-туттун башкызы, филология эртемнериниң кандидаты Ми-хала Килижеков англи дылга арыг чугаалаарга англи кор-респондент пат кайгаан. МГУ-нун профессор, төөгү эртем-нериниң доктору Л. Р. Кыза-совту аажок сонугураанар.

В. И. Ленинге монге тура-каалды тургузуу турар Саян-Шушенское ГЭС-тиң дидик болгаш улуг таланыңыг туд-дугулары оларын кайгаткан.

Шаада, чүе-чүе чылдар-ның дургузунда Хакасияның эрте-бурунгу черинге, оон чо-нонун амьдыралыңга көсүк өскерилгелер болбанын төөгү билер. Байлар, хамнар, лама-лар, хаан чазаның дүжүмет-тери адым кижилерин дарлап чораш. Вижик билер кижиле-да чок, даржыктыг аары-лар бүдүн-бүдүн улустарны дываажан ораничке кырып билер бээр турган. Бижым даглар, эң ховулар. Амьды-лар доктаал, бөдүмүң шим-чөшкенин соксалдыкан иш-каш сагындырар. Эрткин чүе чылдык төңчүздө бистин черивиске -чораш орус чо-гаалчы Е. Елпатьевский мын-чаар бижээн: «Дегем ховуну дээрбектеп долганан келген Саян дагларында сонгу тала-нын караңгы арга-арыгының бугуздөлгөн чүе-чүе верст черде муң-муң хөөрлөр дистичи берген... Хову болгаш хөөрлөр кырында муң-муң чылда хүн хүнээш. Кым сен,

адым жок, үш катап өлүг улус? Каячар чурттап чор-дугу, чүңү бөдүп, чүү чүвөгө бузуер чордун, сөзү салгал-дарын кийдиле!».

Хакасияның Абакан, Чер-ногорск, Сорск, Абаза, Майна хоорайлары, кайгамчык руд-никтер, улуг шахтылары, комбинат, фабрика, заводтары, институт, техникумнари, культура албан черлери, сов-хозтары чок турган болза, ол — чүтле даштык кижиле-рге эвес, харын мзон уру-ларыма, уруларымың уру-ларыма, анык салгалга берге болбай каячар.

Хакасияның кырында хос-талганы болгаш аас-кежик-нин Хүнү чүтле чарык чүе чылда хүнөөн келген. Бижым чыткан эң чер дрип, амь-дыралдык байлак болгаш көсү-к өнери чечектеп берген. Майна чоранымыс ас хүн, чырык болгаш өөрүшкүчү хунер чедип келген. Ону мзон чононун хуу-салымын өскерткен, Улуг Октябрь өскөлгөн. Ленинч национал мерген политика, улуг орус улустун доктаамал харам чок дуулаамчызы, совет кижилер-нин ленинчи найралы, бот-бодунга деткичези Хакас ав-тономнуг областың ажилчы чоннарының бүгү чедикши-нериниң үдизини болган.

Экономика өзүлден эрткин үеге денээр харын. Иччала-да-да ол бисте таарышпас. Чүге дие, революция мурун-да Хакасияга улутур тур-баан. Ам Хакасия Төрөөн

чуртка хөмүр-дашты, демир руданы, өңүгү металлдары, тудуг кыжын, стандарт ба-жынары, мебельди, ал-өлүктү, консервилерни, трико-тажты, даараныга кылгал-рын, төстү берип турар. Сөөлү 40 чылдарда улутур продукцияны бөдүрери барык 300 катап өскөн, улус ажил-агынында оон дензигүүр 80 хуу чедип турар. Бөгүн ыч-дым. А даарга? Хакасияның келер үезин денээр сөз бесте тынышпас. Хөгжүлденни тем-пиз ол хире бедик. Чугаа болза, Саяның улутур ком-плексиңиз дугайында болуп турар. Ону Хакасияның ашын чүе чымы деп болур. Бараам шийип алган, севен чылдар үе-чин бөдүп кээримге чаа-чаа хоорай, суурлар көстүп кел-дир. Хакасия электротехника-ның болгаш канын херекте-чези эвес, а берикчиңи анаар. Алюминий комбинатының про-дукцияны, өңүгү металлдар прокаттын сөөрткөн вагоннар чурттуг дыка хой районна-рыңче үзүктөл чок шуужуп чоруп бээр.

А улустар. Оларның өскө-ригенин чүү дээр! «Эзээн каш чылдар эртерге Абакан унунга чангыс-даа кижилер ар-пак кырып каар» деп хаан чазаның дүжүмет чугаа-лаан. Ындыг болган бе, ыч-чаш? — Чок. Ам мыда Октябрьниң төрөөн, Россияның чачыктыны, чогаалдыкы бол-гаш тургузуучу ажилдык бе-динче партияны көдүргөш деп эргелиг, аас-кежикти

улус чурттап турар. Ындыг-ла үр эвесте Аскиз-те төрөлүмүңиз аалыңа чор-дум. Орай кежээ барымаа-даа кым-даа удуваан: Мюнхенге эрткин XX Олимпиад оюнлары-ның ажилдыгынын ак-көк экрандан улуг сонугура-биле көргөн ордур. 5 харыг уруг пианинога хөлчөк эки ойнаар-да. Ол, көдө сууруң музика школында өөренип турар. Кадарчының өндө телевизор, газ, а трактористин бажы-нында А. С. Пущкинниң чымын ному. Хакас кыс бо-дунуң думаларын англи дыл-га өөрдип ора... Анаа кым кайгаары, бөгүңү амьдырал ыңдыг апарган.

Бөгүңү Хакасияда бар бү-гү чүүдөр: 15 муң студенти-лиг дээди өөрдөлгө черлери, техникумнар, чер, болганда ажитынган школалар, эртем-денер (оларын иштинде эртем-ниң 60 кандидаттарының үежи хакастар), улусчу ин-телигенцияны 20 муң кижил-лиг отряды, он-он Култура бажынары, клубтар, библио-текалар — ленинчи национал политиканың боттанымышкы-нын, чангыс өг-бүлөдө кыр-дын совет улустарың найы-ралың болгаш ажил-ипчи-лык чорунун херечизи. Эрте-бурунгу, ыччала-даа мөңгөдө анык хакас черге болган ол чартыкталары Ха-касияны хуулаазыны деп адап болур.

Областың аалды болгаш чоргалары — чурттуң 60 улустарының төлөзүлгөчүлери,

оолдары, кыстары болуп тур-ар. Оларның угааны, күш-ажылы, иңиг чүрөктөрү, Тө-рөөн чуртуңга ымак чоруп эң ховулары чечектедилер, хоорай, суурлары тургузуп, уран чүүдүң эртинелерин бай-ындып турар.

Бөдүмүң саягы салып тур-гаш, улутур, көдөдө, Култу-ра фронтунда өстүрүп алган кайгамчыктыг кадрларын-га Хакасияның партия органи-зациясы чоргаларыңар. Олар-га тудугчулар Т. Кияккин, Т. Алахатаев, экскаваторлар машинистери В. Калинин, Ю. Кожошников, монтажчылар бригадери А. Тажев, даг ком-байныны машинисти В. Чан-ков, кадарчылар А. Глазко, А. Шетинин, «72-ниң Гвар-дейцери» — механизатор-лар Н. Санников, М. Арабаев, чогаалчылар Н. Доможаков, М. Кильчичаков, улустун ыраажымы, тоолчу С. Кады-шев, алдарыг-артистер А. То-дикова, А. Швацман, скульп-тор И. Карацхова, археолог И. Сунчугаев, алдарыг баш-кылар, амчилер хамааржыр.

Ленин ордениң Хакас авто-номнуг областың ажилчы чо-нонары ажил-агы болгаш куль-тура тургузуушкунга чаа-чаа бедиктерин чедип алыр, СЭКП-ниң XIV съездиниң шийитилерин амьдыралга ботандырып хандырар дээр-ин буурулдыг.

С. ДОБРОВ,
«Ленин чолы» солунуң ре-дактору.

ЧУРУКТА: Усть-Абакан районуң «Москва» совхозтун улуг хойжуу. Социалист Күш-ажылдык Маалыры Антон Андреевич Уезнов. Ол, 1972 чылда төөрүп 100 хойга онааштыр 113 хураганын, бир хойдан-на 5100 грамм дүктү алган.

УЛУГ ТУДУГДА ИШ Репортаж

«Сая» ГЭС-тин составына Саянскы деңгээл-бүдүрүлгө комплексин, алымын болгон катон тудушунунун ээ-лөттөрүн, кай шүткү кудары-нын улуг ээюдүн, өңүт ме-таалдар ажалдан кылар тала-ында бүдүрүлгөтөрүн, электротехника, янык болган аш-чем дүтөтүрүлгөтөрүн, тудушунун эгелээр— деп СЭКП-нин XXIV съездинин Директиваларында айткан От-комплекс бот-боттары ар-аында харылаалык, Чөөн Си-биринин чаа улуг үлөтүрүлгөтөрү болу бээр. Чүгтө Хака-сияга бешин үчүн азы об-ектилерин тудуш, чаарты азы алгыды кылары көрдүгөн.

Означенное суурда Саян де-ңгээлинин бүдүрүлгө ком-плексинин база бир улуг ком-бинады — Саян-Шушенский гранит болбаазарлар комби-нады бар. Аяа Енисей эриши-де мрамордан бүткөн бүдүр-гөтөрү дагынын дажын туду-гга харылаалык болбаа-зырадыр. Суурда дөрт-беш кайт бажынар, школа, Куль-тура бажыны, уруглар салы-дына таарымчалык бүгү чүбө бар. Суурдун хей хайт бажы-нары хаданын арга иш-тинде дистиичи берилген. Суурдан үнүптерге арга-арыт, кайгамчык чараш бойдуз чу-румалдык Саян дагалары эгел-ээр Енисей үнүп өрү, дагалар ээсин куржай коруткан чаа-зын өрүк, оюн-биле кожа ле-мир-өрүк өрүк. Ол өрүктөр Саян-Шушенское ГЭС-тин ту-дуунче дорт чоктаан.

Чазалык өрүк бисти дараа-зындагы улуг суур — Майнага чедирп келди. Майна суурда ГЭС-тин тудуунун баштаар чери Майнага баргаш ажи-дымыс төрөлөшкө болган. Саян ГЭС-тин тудушунунун иш-тейтирчиг «Они Саян» («Саянск» оттары) со-лунун редакциясыга барды-гыс. Ол солунун редактору И. Г. Кузнецов бисти дүлөй алган, редакцияны болгаш типографияны ажалдакыла-ры биле таныштырды.

Техникти кылдыктыя началь-ны И. И. Руденко ГЭС ту-дуунун белетке ажалдыры-нын чорудууларын танышты-рары биле ГЭС тудуш оңгарже бисти эертпел алган чорупту. Енисейнин суун солгай тала-ында кызалай богаш, улуг калбак чал тургузул каан. Он-гарда, хемини ийн талакы ту-ругларында күчүлүт будло-зерлер «МАЗ»-тар, «КрАЗ»-тар даажы соксаал чокка хал-азын. Плотина оңгарында ка-зымышкы, хемини он, солгай талазында хадарыны арылаар ажал шалыкын чоруп ту-рар.

«Шынымы» мөр
Делегейде эң күчүлүг ГЭС тудуу
МАЙНА. (Красноярск край, СЭТА-нын корр. А. Шигленко). Бурунгу хун Саян-Шу-шенское ГЭС-тин сүт эртер платиназынын сүт эртер кезинче баптайгы кубометр бетонну куткан.

А. ШЕРБАКОВ.
Красноярский шүтүкчү.
ЕНИСЕЙ
Буурул болгаш мөңгө
Чалым
Буян-чолдуг, каржы-дошкун Енисей хем, Кызыл-Эгел Эмералдг амыдырал Саглаа бээр мидык үе Сагымынга киржик бе, че? Кедизинде хем деп адым Херекке албайн, уттувуч-каш,
Көрүргүер куржаныкш, Көвей чоңуну аразынга Чылдар өттүр бараан болур Шыдалыны билчик сен бе? Амгы өйдөн эгелештиги Ажыл-ишчи чалым болуш, Сеткялиниги хамык байлаан Чериян ээси чоңга бээр сен. Ишчилерини кылган чүдү— Ие чуртка чайыналыр. Баш удур мону билген Маадырлыг хемивис сен. Очулудурган Д. МОНГУШ.

Тывадан бөлүк журналистер Саян-Шушенское ГЭС-тин ту-дуунга барып, найыралдык ол улуг колдонулгач ажал, амы-дыралы биле танышар ар-галы болган бис. ГЭС-тин ту-дуунга база ону тудушунга ажалгаар буураалык бүдүрүл-гөтөрү күчүлүк кийки ажалдан турар. Чоктаа чаа эйн турган талаа чедер оларнын күжү-биле хоорай хевирини үш чаа сууру тутуунга. Оларнын ат-тары бешин онза: Означенное,

Чазалык өрүк бисти дараа-зындагы улуг суур — Майнага чедирп келди. Майна суурда ГЭС-тин тудуунун баштаар чери Майнага баргаш ажи-дымыс төрөлөшкө болган. Саян ГЭС-тин тудушунунун иш-тейтирчиг «Они Саян» («Саянск» оттары) со-лунун редакциясыга барды-гыс. Ол солунун редактору И. Г. Кузнецов бисти дүлөй алган, редакцияны болгаш типографияны ажалдакыла-ры биле таныштырды.

Бетон заводунун тазалы-дан чылаачы Амет Гареентик казгал-шымеп каау МАЗ-205-жи ишчил чедип келген. ССР-нин адалын юбилейине аллар бодурун чарыштын тилекчизи бригадир Анатолий Налетовка Енисейнин гидро-тудушунун камыны-биле калагалып турары хуураан тудушкан. Ол хуураа-биле Ю. А. Гагарин 1963 чылдын сентябрь 25-те Красноярск ГЭС-тин дөжөнгө баштайгы бетонну салганы билдиргир.

Саян-Шушенское ГЭС деле-гейде өн-не күчүлүг болур. Аяа бираан-де 640 муң кило-ватт он агрегатты эштеп тургузар. Енисейни 240 метр белик плотина дүй туруптар. Платиназын кырынын узуну бир километр ажал болур.

Декабрь 26-нын артеинде аалчегден хостуг тудушчулар, чоон-кызынын сурталынын тоңу чыгып, «Енисей, бар-зымыс-ла!» — деп, билип каан ышыл пөс аскал черже шу-жур-ла турганнар.

Монгуш КЕНИН-ЛОПСАН
Шоор уруг-мээң дуңмам
Шоор уруг — мээң дуңмам Дивногорск хоорайда эмиң уулишенини суртууу Галина Антоновна Сурбашевага

Тыванык болгаш Хакасиянын уран чүдү ажалдакыларын аразында харылаалар база аргыжылгалар сөмгү үебө узам калбарган.
ЧУРУНТА: Тыва АССР-ниң алдарлыг артисти, Хакасиянын суралгы мразыны (солгай талазында) В. Н. Чебодаева, Тыва АССР-нин культуразынын алдарлы ажалдакымы, Абаканын музыка школынын башкыны В. Чаптыкыс олар-чын Кызылга чораян үезинде ырлап турганы.

ЧУРУНТА. Саян-Шушенское ГЭС-тин тудушчуларын чурттал турары Черемушки суур. Ында каас-чараш дөрт-беш кайт, чуртталы бажынар шөйлөп чоруткан. Чурттал-ынын, культура амыдыралык тудушарнын тудушуну үзүмчүлөшкөн. М. ТУТАРКОВТУН фотосу.

Алгыт НЕМТУШКИН, эвепки шүтүкчү.

КОММУНИСТ

Харык хонаш одаа кыпкаш, чырып турда, Хар дег баштыг, согур-кырган мпрап турду. Тодуусту кара-биле көрбөс-даа болу, Танчүзү чок ырын мпрап, баран болду. Солангылы согуу черини даарта хүнү. Согуу күштүг аас-кежик чектедилер, Фөрүшкүлдү чуртталыкыны чырыткымын, Фөндүр улуг орус чоңу мпрап турду. Кезээде-де шынык болгаш дорт сөстүг, Кеткен хеви арыт-саян, үлөгөргөн Аскал эвес, согур эвес чоруур шаандын Ажыл-ишчи коммунист деп атка кирген. Кижилерге ырлап берген оон ыры — Килен одау баяаттарга кымыс берген. Каржыланган адым-биле мескиндештик, Хайыралык буудуудан ол чары бербөөн... Чазык хамнык каргыжы бо: Самдар чүбө оор болгаш мегечки-дир. Быраажыны эргиччегил карактары Ышка, соокка адыскаштын кемей бербөөн... Этүт үнгө Ленинни чарлап чорда, Эжээткенер оон оруун дуглап турган. Харык черин агаындан оон бажы Харан акыр дүктөр-биле шыптыныптаан... Согуураа берзе-даа чок, иеге сөстү Сойлуктарын каржы чанын ылган билар. Чүжүлөшкөн кожайларын көрбөзүн ол Чүрээ-биле тодыгардан танып алыр. Дезиг ияа мыйа боорга, ыры-биле Декештирбей чедип алыр сорук ышкаш, Кодаукташтыг мразынын амыс шыны Хооуурак хам кайы билди алыр ийик. Согуу чүкте амыдыраа эскерген. Согуу кырган чалым хевир-чүрөктөрде. Ашты, чүтү уттуулар хоншатарда Аян ыры адык кылдыр уткуп ап тур. Иисленчек харны кыраан чорза-чорза, Ирей күжүр бисти катгаш, кызыл-дустаан... Ырлап чоран мпрап ол биске берген. Ынааштыг коммунист деп сактып чор бис. Очулудурган Монгуш ДОРЖУ.

ЧУРУНТА: «Саян» ансамбльдин артистери (солгай тала-дан) ПРИНА МОНГУШ биле ООРЖАК ЭРЕС-КЫС декабрь 12-ден 18-ке чедир Москвага уран чүдү көрдүндөгө тыва хомуе-биле ойнааш келген. Оон мурунда олар РСФСР-нин Бакучу уран чүдү көрдүндөгө кирипкен. Чаа чылда Ортаа Азиянын республикаларында баарлар.

ДЕЛЕГЕЙНИ ДЭЭСКИНДИР

Күрүдөни Красноярскыде Сибирь таныш ансамбльдин ат-сураа делегейини хой-хөй чурттарында тараан болгаш мун-мун көрүкчүлөрдүн кай-гамчыктыг үлөшөдүн алган.

Латин Американын чурт-тарына кооперт көргүзүп чор-гүтү турда, ук ансамбльдин ду-гайында даштыкым паралага келди ылдыгы үлөшкөн-дөрдүн беран турганын пом-тукчуларга таныштырар кү-зүлдү бис.

«Сибириниң баледи Амери-каны чатырып ал тур». «Көр-гөн чүдүлөрдүн иштин эл-не экизи». «Сибириниң чынык тоолоду таныш». Ол чурт-тарынын солун, сеткүчүлөрдүн көстүп кооп тургуудаа чам-дык эгелерини аттары бо. Барык-ла үш ай дире үеня дургуулу а ансамбль Чыла.

НАЙЫРАЛДЫН ДЕМДЭЭ

Кежээки мир дүшкөн. Сайгалганын суурдун күдүмчү-ларын чайыналыр чырыда берген. Колхозчулар боттарынын клубуна урук-суурктап чыгып эгелешкен. Үнөдир ажаллап турган кижилер культурулу-биле дыштынар даш мында көп турганнар. Олар бо кежээ баа бир чаа чүдүлү билип, дынап алырлар.

Совет улустарын найыралыга тураскааткан аалчегил кежээни ажыкташ, колхозта партия организацианын секретары эш Волчекский:

— Бо кежээни Россия Федерациясында эи анык ре-спублика — Тыва АССР-ге тураскаатп бис — даш библио-тека артелекчипанте сөс берди.

Библиотекарын белеткенени чере эки, Тыва улустун төөгүзүн, национал-хосталгалыг демиселин, амы үеде шык-ны хөгжүлдөшүн ол дегенергей-биле чутаалады. Ылангыт Ада-чуртун Улуг дайынын чылдарында тываларын эрес-маадырлыг демиселинге хамаарыштыр сактышкынар дөй болган. Тыванын ажалды чонварынын фонтуге 40 муң дайынык атыгарын, 10 миллион рубльдин бөлөң болгаш Ук-раинанын база Белоруссиянын фашистерден хостаткан район-дарынын чурткакчыларыне 27 муң ажык кме малды чору-дуп бергени аяа чымылган чон магадан дынаан.

Ол кежээ Белоруссиянын Брест облазынын «Дружба» кол-хозунга ындыг солун байлаага эрткен. Тывага тураскааткан кежээлер областын өске-даа суурларына болтуулан.

Н. ДРОБЫШ.
Баронович хоорай.

ЧУРУНТА: «Саян» ансамбльдин артистери (солгай тала-дан) ПРИНА МОНГУШ биле ООРЖАК ЭРЕС-КЫС декабрь 12-ден 18-ке чедир Москвага уран чүдү көрдүндөгө тыва хомуе-биле ойнааш келген. Оон мурунда олар РСФСР-нин Бакучу уран чүдү көрдүндөгө кирипкен. Чаа чылда Ортаа Азиянын республикаларында баарлар.

Эмма Николаевна Болдарен-кожап мидың айтыртыгы салдымыс.

— Эмма Николаевна, Күрү-венди Сибирь таныш ансам-бль демократтыг пимчээ-лик калдырын турар чурттарга ойнап чораян болгай. Идиг болган төлөөде, социализм чуртунда келген ойнакчы-ларын күсүндөлдөрү хөй-ни-тияны талазында улуг со-нуургалды алган боор аа?

«Сибирь хаанын ымагерин үезинде кижилерге көр-гүзүп, шөлүткөшөрдүн чери бис.

«Негеладес» журналдын арнында үзүлдү мылдыт: «... Сибириниң кайгамчык-ты бо улуг беледи. муң-муң чили көрүкчүлөрдүн он соон областы дүгүлөрдүн билгичи-кыларын шүт өскөрткөшкөн. Ансамбльдин көргүзүлгө-лөрдү амыдыралга чоруп, он саздарыг күжү кайгамчык...»

Перууну коммунистериниң Октябрь байырталын уткаан хурамына оон көргүзүлгө-лөрдү дооступ турда, көрүкчүлөр оуттарында туруп келгеш,

«Эр-хөйтөр!» дийип турган — ансамбль көрүкчүлөр-ниң үлөт-соруун көдүргө-ниң херечини.

Күрүвенди Красноярскыде талпыны Сибирь ансамб-ли амыгы үеде Париж хоорайда улуг чедилкишерил ойнап чоруп турар. Талпычыларын аразында Тыва АССР-ниң алдарлыг артисти ден ху-дулуг аттың эилекчелери бар.

Ук ансамбль Париште элп көтөгөн, Сибириниң чоңуна өткөдүп берип, оон көргүзар.

В. ГРОШЕВ.

ЧУРУНТА: Красноярскыде талпы ансамбльдин артисте-ри оюн үезинде.

телевидение

ДЕКАБРЬ 28-ТЕ
МОСКВАДАН
13.30 — Дамчыдылгалар программасы. 13.35 — Медээлер. 17.45 — Шылачыларга. «Согуурктарнын маргалады» 17.45 — «Миллионерлардын ленинчи университетин». 15.00 — «Музыкалык чаралар». 15.50 — 16.00 — «Чалпар». 16.10 — «Айыма-дыг эвепке». Уран-чечен телефильнин баштайгы үндүрүл-гөтөрү. (Ж. Престянин романына үндөшкөн).

КЫЗЫЛДАН
18.00 — Телемедээлер. 18.20 — Документалдык фильм. «8.40 — «Анык денпчилер». Дамчыдыла 19.10 — Теле-медээлер. 19.20 — Чаралдар, реклама.

МОСКВАДАН
19.30 — М. Анчаров — «Хун бурду», Телефильн баштай-гы үндүрүлгөтөрү. 2-ги көзө. 2-ги эге.

20.30 — 20.40 — Чалпар. 20.40 — Оңуш телеөргүзүт. Улусту чогаалдыкың Бүгү-үнүдө фестивалы. Фестивалдын лауреаттарына болгаш дипломанттарынын Кремльдин Сыздалар ордуудан түшеп концертти. 23.00 — 23.30 — «Уе». Информастыг программа.

ныг хат кошкак. Агаарын температураы дагыт черте-ге 20—25, аскерлерине 24—29 градус соок болур.

Кызылга булуттар, чагыс Чөөн угланышкынын хат кошкак. Агаарын температу-раы 24—26 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИН.
КИНОТЕАТРЛАРГА
ДЕКАБРЬ 28-ТЕ
«НАЙЫРАЛ»: «Петербург-биле байырамы» 9.30, 11.25, 13.20, 15.15, 17.10, 19.05, 21.00 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Билгичиниң чалым» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.
«ВОСТОК»: «Джо дээр индейкинн өлгөн» 15.00, «Бело-русь кокалы» 16.50, 20.30, «Улуг угбам» 18.40 шактарда.
«ПИОНЕР»: «Көксенесте жираф» 9.00, «Келер үе дугайы-да сактышкынар» 10.50, 14.40, «Бежелен дээрден» 12.40, «Дуары» (1-ги, 2-ги көзөктөрү) 16.50, 20.00 шактарда.
КОМПЛЕКТИНГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫН КУЛЬТУРА БА-ЛЫНЫ: «Согуу сүрүшкүн» 15.00, «Хөөчү таныш» 18.20, 20.20 шактарда.
«СОВЕТ ТЫВАНЫН» 10 ЧЫЛЫ. КУЛЬТУРА БАЖЫНЫ: «Манан түр бис, оол» 18.00, 20.00 шактарда.